

لیکۆلینه وه ئیک له

بارهی سه لاهه ددین

سه لاهه ددین: ده بی کۆ بی؟

د. محسن محمد حسین

ماموستای میژووی ئیسلام

کۆلیجی پهروه ده: (ئین روشد) زانکۆی بهغدا

بایه خدانم به تایه تی به کانی میژووی سه کردهی به ناویانگه، وه کوته وهی تووشی نهو ده ده هاتیم که له (پروگرامی باسی میژووی) دا ناوی ده نین (سه رنجی پیش وخت یان پیشین) - النظرة القلیة او المسبقه من که خوم داوا له قوتایه کاتم ده کم تاده توانن نه هیلن تووشی تمم ده ده بین . له بهر نهوش که بابه ته کانی میژوو، به تایه تی میژووی پیاوه ناودار و قاره مانه کان، پیه وندی به کی توندی به هیوا و سۆزی خه لکه وه ههیه، بویه هه ندی له وانیهی خه ریکی کاروباری میژوون (نه وانهش که خه ریکی سیاسه تن) - به تایه تی لاوانی کورد - به روانیکی کورت - بینانه ی رهق ده روانه سه لاهه ددین که وا تم سه کردهیه نه هاتوو به تیاتیکی سیاسی بو کورد دایمه زرینی له کاتیک دا ده یوانی تمم داخوازی به بینته دی . له وان به سه رنجیکی پر له گله یی و لئێ توژینه وه و پرسیار سه بری تمم سه کردهیه ده کن نه گه رچی تمم تیر وانینهش هه ندی راستی تیدا هه یه . جا له بهر نه وهی باسه که مان هه ولی وه لامدانه وهی پرسیاره که ی پیشوو ه که سه لاهه ددین ده بی کۆ بی؟ وه لامی نهو پرسیاره که ئایا بوچی بیا ته سیاسی به که ی دانه مزراند؟ بو ده رفه تیکی دی دوا ده خه ین .

رهنگه بی راست بیژیم نه گه ر بئیم که سه بهم شیشه یه بابه تی سه لاهه ددینی باس نه کرده وه، خوشم نکاکار بووم پیش ئینسا نووسه ری تر تمم بابه ته یان به چاکی باس به کردا به تابوو یا به ری خوش کردنیک بو باسیکی وه کو تمم باسه .

واشم بو ده رکه وتوو ه که تمم بابه ته به سه رم دا سه پیاوه، به لکۆ لیم بو وه ته ته رکیکی سه رشانم پیوسته به جینی به نیم . چونکه تمم مه سه له به ی که لئی ده دویم بو که سه وه کو بو من و بو رۆله کانی نه ته وه کم گرنگه و بایه خدار نی به، هه ر بویه نهو کاره ی به من سپیردا وه کاریکی ئیجگار گرنگه .

ئه مه له لایه ک، له لایه کی تریشه وه هیوادارم ریزگرتن، به لکو خوش ویستی تمم سه کرده یه لای من نه بو و بیته هوی نه وه راستی چ که م چ زور، دایه شو شم، یان چاوه له هه ندی شت بقسو و چنیم که له گه ل ئاسانه که ی من ریک نه که ون، یان له گه ل نهو باری سه رنجه ی من دا نه گونجین که له سالانی خویندنه وه په یدام کردوو وه نه گونجین له گه ل

باسه که

نایا هندی کهس بیریان کرده تهوه له خویان پرسبوه: بوجی تهوه
همرایه تهنیا بوسه لاهه ددین ده کهن؟ بهلی، خو تهوه پساوه نارادهی
تهواری پساویکی گهوره بووه، نارادهی تهواری نازابووه، جوامیسرو
سهر برزیکه «دونکیشوتیانه» بووه به شیوه یه کی سهیر... هند.

همر تهوه رهوشته نهی بوونه تهوه هی ناووتساو بانگی فراوانی چ له
روژه هلات و چ له روزاوادا، له روزانی به گزدا چوونی خاچی یه کانهوه
تالیستا.

تیمه باسی تهوه ناکهین که تهوسه کرده یه چی کردووه، چونکه
به ته مای تهوه نین باسی کارو کرده وه کانی و شه ره کانی و رهوشته کانی و...
تاد بکهین (۱)... به لام باسی تهوه ده کهین بوجی هندی نووسه گومان
له به چهی نه ته وایه تی تهوه سر کرده یه ده کهن.

پیش تهوهش دهست نیشانی تهوه سرچاوه میژوویانه بکهین که تهوه
چوره که سانه کردوویانه تهوه پالپشتی هه ستانه سهر پنی گومان کردنیان
له بنه چهی تهوه سر کرده یه، وای به چاک ده بنین بلین تهوه تازه
نووسه رانهی ههول بو تهوه گومانه ده دن، شعور یکی چهوت، به لکو
ههستیکی تال پالی پیوه ناوان که گوایا شایان نیسه تهوه کهسهی
سهر کرده تی جوولانه هی رزگار کردنی خاک و مروئی له ناوچهی
عهره ب دا کردیت، له خاکیکی تر و له نه تهوه یه کی تر بیت!

به راستی تهوانه له وهست وسوزو بوچوونه یان دا به ههله چوون و
له سهر بناغهی چند بیر وراپه کی نیسته کی تهسک بیریان کرده تهوه.
چونکه صه لاهه ددین له خاکیکی تر و له خه لکیکی تر نه بووه، به لکو لهوه
خاکه بووه که رزگاری کرده وه لهوه خه لکهش بووه که رزگاری
کردوون، به لام چ (له و بوون) و پیوهندی به ک؟ تهوه پیوهندی به فراوان و
پنه وهی که کوردو عهره ب و تورک و فارس و هیندوهی تری لیک جودا
نده کرده وه، واتا له و بوون و پیوهندی دینی نیسلام و خاکی نیسلام و
خه لکه موسلمانه کی.

بویه تهوه ر تیگه پشتن و پیوانه کانی ته مری و نه تهوهی به کار بهنن،
به لی صه لاهه ددین له خاکه که له خه لکی خاکه که بیانی دیاره^(۱).

تهوه کهسهش که به شیوهی ره گه ز په رستانه ی تهسک بین بیر بکاته وه
پنی ناخوشه رزگار که ره که له نه تهوهی خوی نه بیت (!) بویه ههول ده دا
تهوه تیگه پشتن و پیوانه به زور له قالی مانای (له و بوون) و پیوهندی به که

بهرنجینی بو تهوهی نه نجاسی (لیکولینه وه) که ی بهوه ته رزه بیت که دلی
خوش ده کات، با له راستیش به دوور بیت، دوا ی تهوه قسه و قسه لوکی
میژووی هه لگیس و داگیس کردو تهوه مرازه ی لی ده گه را دوزیه وه دلی
خوی بی خوش کرد. دیاره ده یی تهوه مرازو تهوه قسه و قسه لوکانه باس
بکهین، به لام جاری نا. نیستا یابزانی میژوونووسانی هاوچه رخی
صه لاهه ددین چیان ده رباره ی صه لاهه ددین نووسیه، به تابه تی تهوانه ی
که له کوری لیکولینه وه ده سخستی راستی یه کاتی میژوودا سه نگیکی
پایه خداریان هه یه.

با له (تینولته نیر) وه دهست بی بکهین که به کوله که به کی میژووی
نیسلام داندراوه له زمانه ی خوی دا هیچ میژوونووسیکی وه ها گشتی زان
(شمولی) هه رگیز شانی له شانی ته داوه^(۲). کتیبه کهشی (الکامل فی
التاریخ) به پی قسه ی (تین خه له کان) که به ماموستای خوی داناهه
به کیکه له چاکترین کتیبه کانی میژوو. تینولته نیر له سهرده می
صه لاهه ددین دا زیاره سالی (۵۵۵/۱۱۶۰ز) هاتوه ته زیان وه
(۶۳۰/۱۲۳۲ز) مردووه صه لاهه ددین به ۲۳ سال له وه گه وره تر بووه
نوا ی تهوه سر کرده یه چل سال پتر زیاره. تینولته نیر به پونه ی مردنی
شیرکوی مامی صه لاهه ددینه وه له میسر سالتی
(۵۶۴/۱۱۶۸ز) نووسیه تی: به چهی خیزانی شیرکوه ته یوی برای
تهمانه هه رددو و کوری شادین و خه لکی شاری دوشن^(۳) بنه چه یان له
کوردو ره وادیه کانه، تهوه به ره بابهش له خانه دانترین به ره بابه کانی
کوردن^(۴).

پنویسته تهوهش بلین که تینولته نیر زانایه کی سهرده سته ی
به چه ناسانه، له م بابه تهوه کتیبه کی به ناو بانگی هه به بناوی «اللباب فی
نهذب الانساب» که کتیبه که ی ته بوسه عدله سه معانی بناوی
(الانساب) ی کورت و زور هه له ی راست کرده تهوه وه که
موکسووری یه کانی ته واک کرده وه گه لیک شیش که سه معانی
وه تهوه بوی زیاد کرده وه^(۵). بویه تهوه راستی یه باس ده کهم تا خوینتر
دلنیا بیت که تهوه ی نووسه ریکی وه چه ناسی زانا باسی بنه چهی
صه لاهه ددین و بنه ماله که ی بکات گومان هه لئاگریت، سهر باری
پایه به رزی تینولته نیر له ناو میژوونووسانی هه موو نیسلام دا. نه که هه
میژوو نووسانی سهرده می خویشی به تهنیا، تهوه سارخی قسه کانی تهوه
میژوونووسه مان ده رباره ی بابه ته که ی خومان بو ده رده که وی. به تابه تی
که خوی له مه ی دانی رو و داوه کانه وه نزدیک بووه.

جگه له مه، ئیئولشه ئیئر باسی ئه و وتووێژه (نهینی) به ده کات که له میسر له نیوان سه رکرده کانی له شکری نوره ددین مهحمودی زهنگی کوری ئاق سه نقه ری سهرداری شام دا رووی دا کاتیک کۆبوونهوه بو ههلبژاردنی به کینک جینی شیرکۆی مامی سه لاهه ددین بگریتهوه که وهختی خۆی سه رکرده ی له شکری شام بو و له سنی ههلمهت دا بو رزگارکردنی میسر له دهست خاچی سه کان، له دوایش دا خهلیفه ی فاطمی کردبووی به وهزیری خۆی بهر له چهند مانگیگ پیش مردنی شایانی باسه له ههر سنی ههله ته کهش دا سه لاهه ددینی برازای له گه ل بوو.

ئهوه بوو که شیرکۆمرد، سه رکرده کانی له شکری نوره ددین مهحمود له میسر به تورک و به کورد هوه کۆبوونهوه تاکو له باتی شیرکۆ به کینک ههلبژیرن. ئهوسا بریاردارا یوسفی برازای بی به وهزیر (که له مه هودا به نازناوی سه لاهه ددین به ناوبانگه بوو). بو ئه م کارهش ضیائه ددین عیسی هه کاری قازی و مه لاجاکی کورد ده ورێکی باشی دیت، که وا ئه و قازی به توانی سه یفه ددین مه شطوبی هه کاری - که هه ندی میژوونوس به «مملک الاکراهه» ناوی ده به ن - له داواکردنی وهزیرایه تی فاطمی واز پی بهینی، هه ره ها شه هابه ددین مهحمودی سهرداری شاری (حارم) پیش له شام که خالی سه لاهه ددین بوو له گه ل میرقوتبه ددین خه سه روی کوری ته لیل که برازای ته بوله ه به جای کوردی هه ذباتی سهرداری هه ولیر بوو له وهختی خۆی دا.⁽⁷⁷⁾ که پیسی گوت: «سه لاهه ددین» خه لک سه ریان بو دانه واندوه، ته نیا توو عه یئولده وه ی یاروقی (عین الدوله الباروقی) سه رکرده ماون، هه ره چوئیک بیته توو سه لاهه ددین هه ردوکتان کوردن، مه هیله کاره که بکه وینه ده ست تورکه کان».⁽⁷⁸⁾

ئه گه رچی کوشی قازی هه کاری بو ئیقناع کردنی سه رکرده کانی تورک له وانه عه یئولده وه ی باسکراو و عیزه ددین جوردیک و غه سه ددین قلیج و شه سه ددین بهرغه ش سه ری نه گرت و ته مه انه گه رانه وه شام. به لأم نوره ددین مهحمود رای له هه لوئستی ئه و میرانه نه بوو چونکه نه ده بوو به هوی ناکوکی به نه چه ی نه ته وه یه وه «هه ره کو ئیئولشه ئیئر و میژوونوساتی دی ده گێرته وه له هه لوئستیکی ناسک دا پشتی سه لاهه ددینی وه زی، لاو بهر به دن.

پاشان دینیته سه ر نووسینه کانی میژوونوسکی هه لکه وتوو ی کوری ژیننامه نووسی «بیسوگرافیه» واته ته حمه د کوری محمه مه د کوری له بویه کری ناسراو به (ئیین خه له کان) له کتیبه به ناوبانگه که ی دا (وفیات الاعیان وانباء ابناء الزمان) که به گرنگترین کتیبه مهیدانی ژیننامه

داده نریت له زمانی عه ره یی دا ئیین خه له کان له در بۆترین ژیننامه به ک که له کتیبه که ی دا بویه کینکی نووسینی له باسی سه لاهه ددین دا ده ئی: میژووناسان له سه ره ئه وه ریک که وتوون که باوک و که سوکاری خه لکی شاری دوین و کوردی ره وادین، که وا تیره به که له هوزی کوردی هه زباتی⁽⁷⁹⁾. پاشان ده ئی: پساویکی شاره زای خه لکی دوین پی گوتم له بهر ده رکه ی شاری دوین گوندیک هه به پی ده ئین «ئه جدانقان» دانیشتوانی ئه م گونده هه سوو کوردی ره وادین، ته یسویی باوکی سه لاهه ددین له م گونده دا هاتوته دنیا، (شادی باپیری سه لاهه ددین له دوین ده ره چو و ئه ییوب و شیرکۆی کوری هه لگرت و چوه به غدا، دوای ئه و له (تکسیرت) دانیشن و شادی له و ی مردو گۆره که ی گومبه زینکی له سه ره له ناو شاره که دا.

خواهون (وفیات الاعیان) له سه ره قه ده روا ت و ده ئی: زۆر له بنه چه که بانم پرسی له که سم ته بیست باوکی شادی کئی بووه «واتا کهس باپیری باوکی سه لاهه ددینی نه زانیوه» ته نجا ده ئی: هه تا زۆر نوو سراوی وه قف و مولسک و مالم دیت به ناوی شیرکۆ و ئه ییوب، له وه زیاتر نه نوو سرا بوو (شیرکۆی کوری شادی) و (ئه ییوب کوری شادی)⁽⁸⁰⁾.

که وایه ئه م میژوو نووسه، به م قسه به ی دوایی به، سنوو ریک بو هه سوو گومانیک ده رباره ی بنه چه ی نه ته وه یی سه لاهه ددین داده ئی. پاشان ده ئی: له کتیبه (تاریخ حلب) ی ئیئولعه دیم ته له له یی دا دیو به تی که وا ئیسماعیل کوری ته غته کین کوری ئه ییوب (برازای سه لاهه ددین)، که باوکی مرد بو بیه مه لیک ی به من، بنه چه ی خۆی برده وه سه ر (ئومه و ی به کان) و لافی خه لقیایه تی لی دا. له ماموستایای خومانم به هادین بیستوه و «واتا ئیین شه ددای نووسه ری ژیننامه ی سه لاهه ددین» ده یگوت: کاتی که سه لاهه ددین به ندوباو هه که ی ئیسماعیلی له به من بهرگۆی که وت به دروی خسته وه گوئی ئه م بنه چه به نه ئه سل ی هه یه و ته فه سل⁽⁸¹⁾. له م رووه وه ته له به ئه لی میسری ده ئی: ئیسماعیل کوری ته غته کین جاری خه لقیایه تی داو جل و بهرگی خه لقیایه تی له بهر کردو ناوی خۆی نا «خه لیفه مه هدی». ئه وسا مه لیکو له مادل ئه یه بهر سه یفه ددین - که مامیه تی - وه لأمی بو ناردو داوای لی کرد واز له و به ندوباو وه ئه و کرده وه ناشیرینه بهینی⁽⁸²⁾. ده یی ته وه ش بلین میژوونوسان ئیسماعیلیان به کم ته قلی له قه لَم داوه. ته نانه ت باوکی لی ده ترسا شتیکی لی به سه ربی⁽⁸³⁾. (ئه بو شامه ی میژوونوس ده ئی: «چه ند خونی رشت، پاشان جاری خه لقیایه تی بو خۆی داو بنه چه ی خۆی گه رانده وه سه ر ئومه و ی به کان، ئه وسا کوزرا⁽⁸⁴⁾».

کوشتیسی به دست کومه لیک کورد بوو له به من^(۱۱)

وادیاره نو ئسماعیله ویستوویه تی حاشا له کوردایه تی بنه چه ی خوی بکات له ولایتیکی وه کو به من دا که به ده مارگیری هوزایه تی به ناوبانگه و حوز ناکات نو که سه ی فرمانبروایی لی ده کات په کیک بیت نه گهر له بهر بابیکی ره سه نی عه رب نه بیت، یان به شیوه په ک له شیوه کان نه چینه وه سر پشه ماله ی پیغه مبر(ص)، هر یو به ش جاری خه لیفایه تی دا، به سه صه لاهه دین و سه یغه دینی هه ردو و مامی لی تو وره بوون و بووه هوی نو کومه لیک له و کوردانه ی له یه من له گه لی دا بوون لی هه لگه ریته وه و بیکوژن.

رای (مه قریزی) میژو و نووسی گه و ره ی میسر (له ۸۴۵ ک ۱۴۴۱ ز مردوه) ده رباره ی تم به ندو یاهه نو وه یه، نو که سه انه ی که بنه چه ی عه رب یان بو بنه ماله ی صه لاهه دین ده ست نشان کردوه، نه مانه خاوه ن بهر زه وه ند بوون و ویستوویانه له نه بو یی په کان نزیک بینه وه و خویان لای نو مه لیکانه خو شه ویست بکه نه^(۱۲). چونکه نه وسه عه رب بوونی مه لیکه موسلمانان کان پایه خی زیاتر بوو، به تاییه تی عه رب له ده ستی حوکمرانان بوون و ناستی ژین خوشی و پایه ی کومه لایه تی یان بهر زبوو.

نیستا با ده بینه وه سر نو پر سیره ی که له سه ره تای سه دا کردمان و ده نیلن: نه دی که وایی بوچی له کوردایه تی صه لاهه دین گومان ده که ن، مادامه کی میژو و نووسه گه و ره کان و ژینشامه نووس و وه چه زانانی سه رده مه که هه سوو به و شیوه یه ی دیمان مه سه له که یان بی بیچ و په نا په کلاسی کرد بیت؟ وای داده نیلن وه لای تم پر سیره نو وه یه که هندی نووسه رانی میژو و که سه رده که ن صه لاهه دین له و په بهر زه شایسته دایه و هاتووه خاکی عه ربی زرگار کردوه و قودسی به که م قبیله ی موسلمانان هی له چه نگه ده ستدیری که ران ده ره نیاوه، واهست ده که ن هر کی سه رشایان نو وه یه صه لاهه دین به ناوه بهر ز نه که نه وه که سه ر کرده یه کی کورده، تمه له قوناشی په که م دا، پاشان بچن کتیه کونه کان بپشکنن به لکو مرازی ناپه سه ندیان له م کتیا نه دا بدوزنه وه، جا لایان واپووه به مرازگه پشتوون کانی باسی کرده ی مه لیکه باسکراوی یه مه نیان خویندو ته وه و نه مه یان بهر ز کردو ته وه و به سه ر نووسی میژو و نووسه گه و ره کانی سه رده مه که دا بازبان داوه.

نه و تا (عه بدولته زیز سه ییدولته هل) ی نووسه ی میسری که له سه ره تای سالانی شه سته کان دا کتییکی ده رباره ی صه لاهه دین نووسیوه و زور به شان و بالی هاتووه هر ده لی به تی مدحی چاکی نه ی نووسیوه، به لام که دیته سه ر بنه چه ی صه لاهه دین زمانی

تیک ده تالی و ده نووسی: نه گه ر گوترا صه لاهه دین به له دایک بوون کورده، ده نی بگوتری به هانا (النجدة) و به گه و ره یی و به سه ر که و تن عه رب سه. ^(۱۳) هه ره کو پلی کورد یان نه نه وه ی دی شایانی وه سفی به هانا هاتن و گه و ره یی و سه ر که و تن نین.

پاشان سه ییدولته هل له سه ر سه ده روا ده لی: صه لاهه دین بهر زمان و نه دب و زانست و دین عه رب بوو، ده ور پشت و ماله که ی عه رب بوو، ته نانه ت کتوت ده لی: «هه تا به خواردن و خوار دنه وه و خوو پیوه گرتیشیانه وه عه رب بووه، هه مو نه مانه عه رب یی که پتی بوون و هچ شتیک له صه لاهه دین نی به نه گه ر عه رب یی که ره سه ن نه بیت».

دیاره سه ییدولته هل بیسری له وه نه کردو ته وه نه وه ی نووسیوه تی چ کار نیک ده کاته سه ره نو کوردانه ی ده ی خویندو ته وه؟ له وش دامام ده نی کوردی به چی لیک دایته وه؟ ده رباره ی دین و زمان و نه دب و زانست و هه ل سو که وت و خواردن و خوار دنه وه ویان چی به خه یال دا هاتی؟ وایی ده چی زور له و نووسیانه ی نه خویندو ته وه که گه لی نووسه رو میژو و ناسانی عه رب و موسلمان ده رباره ی جوامیری و ره وش بهر زی کوردانیان نووسیوه. لیره با هر به سه ر یی په نه چه بو هه ندیکان دریز بکه ین. به نمسوونه نه لحه سه ن کوری عه بدولت لای عه باسی که نووسه ر یی میسری به له (۷۳۶ ک / ۱۳۳۵ ز مردوه) ده لی: کورد به نازایه تی و غیره تکه شی به ناوبانگن و قبل و مه کر باز یان تیدا نی به^(۱۴). نووسه ر یی تری میسری باسی کردوه که کورده کان به چه رگن و تیره او نیزی لیهاتوون^(۱۵). نووسه ر یی رفزاوایی تم دوایی به ش له باسی کورده ده لی، له ونه ی سکوتله ندی به کانی خه لکی بهر زایی په کان کورد شیر یازیان زاینوه، بالا باریکن و زوو هه لده چن، وه کو یونایه کونه کان ده ماغ بهر زن، به به ره ناره زو و مه ندی شه رن و ده مارگیری نیسلا من به نه ریت و راوو ره سه کانی به وه^(۱۶).

تم ده مارگیری به ی کوردانه بو نیسلا م و به به ره ناره زو و مه ندی شه ر یان بوو وای له صه لاهه دین کرد که زور چاک تم ره وشه وه بهر به نیی و خه لکیکی زوری کورد به سه ر و که کانیانه وه رابکلشینه مه پدانی شه ری پیروزی زرگار یخوازی، شه ری بهرگری کردن له خاکی فه لستین و شام و میسر که خاکی موسلمانان هه سوویاته. له لایه کی دی، سه ییدولته هل وای پشان ده دا که گوا یا ده ستدیری خاچی په کان بو خاکی فه لستین و شام بو و ته هوی بهر زبوونه وه سه ر کرده یی صه لاهه دین له بهر نه وه نو (فه رزاری) نو ده ستدیری به په که وای کرد له ستیره ی به ره وشینه وه، نه و تا ده لی: «به نی کتیه، که سیتی

صلاحدیدین له ناوه‌ندیکی عاره‌یی دا دهرکون و پئ‌گه‌بشت، نه‌گه‌ر
عهره‌یی دور و پشتی نه‌بوونایه‌و نه‌گه‌ر له‌سرخاکی عهره‌ب (مه‌به‌ستی
خاکی داگیرکراوه) هه‌لسوکه‌وتی نه‌کردبا، به‌و‌جوره‌ ناوی دهر‌نده‌کردو
له‌ستیره‌ی به‌م شویه‌یه‌ بئ‌ند نه‌ده‌بووه^(۳۱).

وا‌پئ‌ ده‌چی بئ‌نی ته‌وه‌ی له‌ هه‌لمه‌تی رزگارکردنی خاکی ئی‌سه‌لامدا
(که‌له‌وسا له‌سهرده‌می ده‌ستدریزیی خاچی به‌کان دا خاکیکی عهره‌ب
بووه) به‌شدار ی کردووه‌ یان سه‌رکردایه‌تی هه‌لمه‌ته‌که‌ی کردووه‌ پی‌وسته
واز له‌ نه‌ته‌وه‌یی خوی پئ‌نی، ده‌نا له‌ ریزی رۆ‌له‌کاتی خاکه‌که‌دا
وه‌رناگیریت. پی‌وسته‌ صلاحدیدین سوپاسی داگیرکاری خاچی به‌کان
یئ‌ت چونکه‌ به‌هزیه‌وه‌ توانای له‌ سه‌رکردایه‌تی و شه‌رو رزگارکردن دا
دهرکه‌وت!

بئ‌نی شه‌ره‌کانی سه‌لییی هی‌مه‌تی هه‌موو مو‌سه‌لمانی جیهانی بزواند،
به‌لام ته‌م جیهانه‌ هه‌ر یه‌ک صلاحدیدینی ئی‌ هه‌لکه‌وت و صلاحدیدین
قه‌رزاری ده‌ستدریزی به‌که‌ی خاچی به‌کان نی‌به‌، به‌لکو قه‌رزاری
دینه‌که‌به‌تی که‌ ئازایه‌تی چیشاشین و به‌ جه‌رگی کوردی تیکه‌ل
به‌سه‌رگه‌رمیی ئایینی و ته‌رکی هه‌زاو خو‌ش و بستنی مو‌سه‌لمانان کرد تا
رووبکاته‌ مه‌یدانی رزگارکردنی به‌که‌م قیله‌و سنی به‌م جه‌رمی مو‌باره‌کی
مو‌سه‌لمانان

ئیسناش وای به‌ پی‌وست ده‌زاین باسی بی‌روپای هه‌ندی له‌و
شاره‌زایاته‌ بکه‌ین که‌ به‌دئ‌نایی به‌وه‌ گه‌پش‌و‌ونه‌ته‌ راستی بنه‌چه‌ی
صلاحدیدین چ به‌کسه‌ر یان لاه‌لا باسیان ک‌ردووه‌. دکتور سه‌ید ته‌لباز
له‌لمورینی که‌ دینه‌ سه‌ر باسی هیزی ته‌به‌زی صلاحدیدین و سه‌رکرده
پیشته‌کان و وازه‌نیاتیان له‌ ته‌ماهی شه‌خسیان.

به‌ره‌به‌ره‌ ته‌ماحکاری خوی سه‌ندی ده‌ستی به‌ کز بوون کرده‌له
به‌رامبه‌ر به‌کیتی نیازی گشتی ئی‌سلام دا، ته‌وه‌کیتی به‌ی هه‌ردوو
سه‌رداری تورکمان هی‌ماده‌دین زه‌نگی و نوره‌دین مه‌حمودی کوری،
پاشان سه‌رداری کورد صلاحدیدین ته‌هویی به‌هوی ره‌وشت جوانی و
هی‌مه‌مت به‌رزی و پروا پته‌ویاته‌وه‌ بو‌ هینه‌ته‌دی هه‌ولیان دا^(۳۲).

ه‌وای ته‌مه‌ له‌جئ‌ به‌کی تری کتیه‌که‌دا قسه‌ی گروسسی Grossett ی
نوو سه‌ری له‌ره‌نسای هی‌ناوه‌ته‌وه‌ ده‌نی: پاش ته‌وه‌ی صلاحدیدین له
١٩٦٤ هـ / شاداری ١٩٦٩ ز له‌ وه‌زیرایه‌تی می‌سری دامه‌زرا پله‌ی کورد له
دنیا ی ئی‌سلام دا به‌رزبووه‌وه‌، سه‌ره‌پای ته‌وه‌ش که‌ ئی‌سلام جه‌ز به
فه‌رق و جودایی ره‌گه‌زو چینه‌به‌تی تاکت، ته‌وه‌گوتنه‌ی، به‌لام ته‌وه
ناویاته‌گی بنه‌ماله‌ی ته‌هویی کورد هه‌یوو له‌فیکری به‌یئ‌ت و
ره‌وشت به‌رزی، توانی زان بوون و پیشکه‌وتن و ده‌سه‌لات له‌و

مه‌لبنده‌ی ئی‌ زیا به‌ده‌ست به‌یئ‌نی. ته‌وه‌گور و هیزی لای به‌ش که‌ کورد
هه‌یوو، زوری پئ‌ نه‌چوو ته‌وه‌نده‌ هیزی و توندی و ئازایه‌تی به‌ی له
رۆ‌ژه‌ لاتی ناوه‌راست دا چاند که‌ کاریکی زوری کرده‌ سه‌رگورینی
کاروبار له‌میرو شام دا^(۳۳).

بئ‌نی هه‌ندی قسه‌ له‌وانه‌یه‌ به‌ چه‌ند روویه‌ک ئی‌ بدریته‌وه‌، ته‌وه‌که‌سه‌ی
به‌ تیر و انیشیکسی پیشه‌کی- بی‌ی سه‌وه‌ یان له‌ روی به‌رزه‌وه‌ندی
کوئه‌له‌سه‌ستی ته‌سه‌که‌وه‌ و که‌وه‌ ئایینی، ره‌گه‌ز، ریساز، ناوچه‌،
حیزبایه‌تی، چینه‌به‌تی... تاده‌ده‌توانی به‌ که‌یخی خوی لیکدانه‌وه‌ له‌سه‌ر
قسه‌که‌ هه‌لچنیت، یان دئ‌ له‌ ناو چه‌ند قسان دا ته‌وه‌ قسه‌ به‌هله‌به‌زی
که‌ بو‌ به‌رزه‌وه‌ندی ته‌وه‌ یان باری سه‌رنج ته‌سه‌کی ته‌وه‌باشه‌.

له‌ راستیش دا ده‌ستکاری کردنی راستی می‌زوینه‌ چه‌کیکی دوو
ده‌مه‌و باری کردنه‌ به‌ رابردوی کوئه‌ل و داپوشینی هه‌له‌وه‌ چه‌وتی به‌کاته‌،
وه‌نه‌به‌ی ته‌م ده‌ستکاری گه‌زده‌ش هه‌ر زاده‌ی ته‌م رۆ‌زانه‌ یئ‌ت،
به‌لکو می‌زوویه‌کی کونی هه‌به‌ ده‌گه‌رته‌وه‌ سه‌رده‌می درۆ‌ هه‌لبه‌ستن له
ته‌نجاسی ترس یان چاو و پوان ده‌سه‌ختنی قازانسج و شتی تریش دا
ده‌ر باره‌ی بنه‌چه‌ی ته‌م سه‌رکرده‌به‌ش، ده‌بینن نوو سه‌ران به‌یئ‌ی
خواست و ئاره‌زووی خویان ره‌فتار ده‌کن، به‌یئ‌ی ته‌وه‌ی چونیان بووی
وایی، نه‌ک وه‌کو ته‌وه‌ی وابوووه‌، ته‌گه‌رچی ته‌م لیکدانه‌وه‌ش ته‌وه
ساخ ده‌که‌نه‌وه‌ صلاحدیدین پی‌اویکی بو‌ره‌پااو سه‌رکرده‌یه‌ک له‌زور
سه‌رکردان نه‌بووه‌، به‌لکو مه‌زنترین پی‌اوی سه‌رده‌می خوی و په‌کتای
زه‌مان بووه‌ له‌ ئازایه‌تی و دلیری و جوانیری دا، هه‌روه‌کو ئیمپراتور گلیوم
په‌سنی داوه‌، به‌لام ته‌م لیکدانه‌وه‌ ته‌سه‌ک بین و که‌یخی خوکرده‌ته‌هه‌ر به
په‌له‌ی ناشیرینی سه‌ر ناوچه‌وانی زانیی می‌زو و ده‌مینته‌وه‌ واده‌که‌ن می‌زو
نه‌توانی بگاته‌وه‌ ریزی زانسته‌ کوئه‌له‌به‌تی به‌کاتی دئ‌ (چ جایی زانسته
په‌تی به‌کاتی وه‌کو فیزیواو کیمیاو هی‌دی...)

له‌هه‌مه‌وو سه‌یترتر ته‌وه‌یه‌ صلاحدیدین له‌ باری بنه‌چه‌وه‌ به‌ دوو
ئاگرسووتاووه‌ له‌ راستییان دوور کردوته‌وه‌وو دوو ره‌وشتی ناراستیان
وه‌پال داوه‌، دوو ره‌وشتی لیکتر دوور و ناته‌با، ته‌وه‌تا له‌ کاته‌دا که
هه‌ندیک وه‌کو دیتمان گومانان له‌ بنه‌چه‌وه‌ بنه‌به‌تی نه‌ته‌وه‌یی ته‌وه‌پاوه
ده‌کن، هه‌ندیکی دئ‌ به‌ ده‌ماگیری بو‌رۆ‌له‌ کاتی نه‌ته‌وه‌که‌ی تاوانباری
ده‌کن. له‌م رووه‌وه‌ دکتور نه‌ظیرحسان سه‌عداوی لای وایه‌ که‌ لادانی
هه‌ندی میروالی تورک له‌ به‌ریه‌به‌ردنی کاروباری هه‌ندی شاری شام و
دانسانی کورد له‌ شوین ته‌وان دا به‌لگه‌به‌کی روونه‌ بو‌ه‌سیاسه‌تی
ده‌رماگیری ره‌گه‌زایه‌تی(١) له‌نیوان تورک و کورداندا، که‌ صلاحدیدین
له‌ فتوحاتی دواروژی دا په‌سه‌روی کرد، که‌وا خزمی خوی و میسه‌

كوردەكانى لەو فتوحاتەدا بەكار دەبرد بۆ دلبابوون لە دلبابوون لەكاتى پەنجەبازى لەگەڵ خاچى بەكان دا.^(۳۳)

ئىسره نامانەوى لە كردهوهكانى صلاحەدين بگۆلنەوه، بەلام سەردەكەين ئەوى كردهوهى ئەبەر دەمارگىرى نەبووه، بەلكو لەبەر دلبابوون بووه لە دلبابوونى براكانى و پساوانى بئەمالەكەى - هەروەكو سەعداوى خوڻى گوتووېتى - سەربارى ئازابەتى و خانەدانى و دووربىيان لەخۆپەستى. پاشان خۆوه نەبى هەر صلاحەدين سىياسەتى دانانى خزم و بئەمالەى لە فەرمانتەرەوايى دا پەپرە و كردى، بەلكو ئەمە پەپرەوئىكى كۆن و نووى، هەر هيزىكى تازە بوئەوى كارى راست بى و دەسلەنى بەسە جوكمەرانى دا محكەم بىت، جلهوى كار و بار دەداتە دەست رۆلە دلبابوونى بئەمالەكەى.^(۳۴)

نووسەرىكى شارەزا لەم بابەتەوه دەلى: لەگەڵ ئەوش كە صلاحەدين لەسەر پەپرەوى رىكخستتەكانى نوورەددىن مەحمودى كورى زەنگى رويشتوو بەلام جىاوازي ئەم لەوهدابووتاي تەرازوى رەگەزى كوردى قورستر كرد، بايەخى رەگەزى تورك كەم بووه، بەلام بەهوى دلبابوونى و سەردانەواندننى هەر دوو رەگەز بوئى توانى نەهلى ئىوانبىيان ناخۆش بىت، لەكاتى دابەش كردنى زەويوزاردا (ئىقطاعات) هەولنى دەدا هەردوولا بەكان بكات^(۳۵). بەلام هەولنى دا لەگەڵ ياسا نووى بەكەدا بەرئوبەجىت و ئىجگار بەوردى لەگەڵ هەردوو رەگەزە بئىچنەبەكەى لەشكرەكەى هەلسوكەوت بكات، بۆبە سەركردەى كوردى بۆ جەنگاوەرانى تورك دانەدەنا، يان سەركردەى توركى بۆ جەنگاوەرانى كورد دانەدەنا. وچونكە كورد مل كەچى توركان نەدەبوون، توركىش مل كەچى كوردان نەدەبوون^(۳۶).

بەلى هەروەكو نووسەرىكى رۆزاوايى دەلى: رادەى كورد له شكىرى صلاحەددىن دا ئىجگار زۆر بووه^(۳۷) بۆبە بىسويست بوو كارامانە و ورياو زىرەكانە رەفتار بكات، بەتايبەتى دواى ئەوى توانى سنوورى ناغايەتى توركەكان بشكىنيت كە ماوهى سەدەو نويك ناغاي هەلوئىست بوون.^(۳۸) هات رۆلەكانى ئەتەوى خوى كرد بە جەنگاوەرى رىكسويكى هاوتاي ئەوان، كە جازان پيش ئەو لە پلەى دووم دا بوون. ئەگەرچى هەندى سەركردەى گەورەى تورك خويان پيش دامەزراندنى دەولەتى ئەبويش پشتيان بە رەگەزى كورد بەستبوو، ئەوتە ئەبويەكەرى دەوادارى مېژوو نووس باس دەكا دەلى: «سالى ۱۰۶۳/ك ۱۰۶۹ زواتا پيش پەيدا بوونى صلاحەدين بەسەد سال ئەلپ ئەرسەلانى سولتانى سەلجوقى تورك دەهزار جەنگاوەرى كورد هاتە

كەى»^(۳۹) بەويىبەى ئازابان نرخی ئازابان دەزانن، بارەگەز جىاوازيش بىن، مادام هەردوولا بەك دىن و بەك هەلوئىست كويان دەكاتەوه. هەروەها ژمارەبەكيش كورد هاتە ناو لەشكرى نىزامى لەسەردەمى عىسادەددىن زەنگى و نوورەددىن مەحمودى كورى و ميسره ئەرتەقى بەكان دا، وە زەويوزارى گەورە يان جامكى [سووچە] يان وەرەگرت هەروەكو چون جەنگاوەره توركەكان وەريان دەگرت^(۴۰).

ئەو هاوبەشى بە گەورەى كورد لە لەشكرانى ئىسلام دا بەتايبەتى لە زەمانى شەركانى خاچى دا^(۴۱). لەگەڵ درەوشانەوى ئەستىرەى صلاحەددىن دا وای كرد زۆر سەركردەى كورد ناويان بەرز بىتەوه، بەجۆرىك هەرسەركردە بەك بىوستى بە لىكۆلنەوهبەكەى سەربەخۆ هەبە^(۴۲). زۆر ناوى كورد دەبىسەن كە نووسەرانى ئەو سەردەمە ناويان بردوون وەكو شادى - بابىرى صلاحەددىن - شىركۆ - مامى صلاحەددىن - شاهەنشا، فەروخ شا، تورتاشا - برايانى صلاحەددىن - خەسره و كورى تەلىلى هەزبانى، خوشترىن حەكەمى، خوشترىن ميسرى هەكارى، نوشىرەوانى زرزارى، دەرباز - ئەوى لەشەرى حەتتىن دا شای خاچى بەكانى بەدىل گرت، كە بەكىك بوو لە پساوانى ميسر ئىسرايىمى مەهرانى كەئەوئىش رىنوئى شاتىبوى سەركردەى گەورەى خاچى بەكانى بەدىل گرت كە لە سەرچاوه عەرەبى بەكان دا بە (تەرناط) ناسراوه، بارىك مەهرانى، لاشىن خوشكەزى صلاحەددىن.

وتەى دوايى:

نازانم چون خاوەن قەلەمىك - جا هەر كەسى بىت - كەوا باوه خزمەتى راستى دەكات، بىت راستى هەل بگىرئىتەوه، ئەو قەسو نووسىنانە پشت گوئى بخت كە روون و رەوان، مېژوو نووس و وەچەناسان توماربان كردهوه، ئەنجا مىل قەبەكى چروك بگرت، بىسرازئىتەوه و گەورەى بكات و بەشوازيكى پىنچا و پىنچ و دل راکيش بىخاتە روو گومان لە قەسى مېژوو نووسانى سەردەم بكات.

لە راستى دا بەكىك لەمېژوو نووسان زاتى ئەوى نەكردهوه راستى هەل بگىرئىتەوه نە لە سەردەمى باوك و مامى صلاحەددىن، و نە لە سەردەمى خوى يان مەلىك عادل سەبفەدنى براى لە شام و لە ميسردا، بەلكو لە خاكىكى دوورەدەستى وەكو (سەمەن) دا ئەو راستى بە هەل گىراوەتەوه، يان لەو ماوهبەدا كە دەولەتى ئەبويى تووشى بى هيزى بوو بەتايبەتى دواى وەفاتى سەبفەددىن و ئەو دەمەى مەلىكەكانى ئەبويى لە شەركەشەى ئىسوان خويان دا بىسويستيان بە پشتگىرى دانىشتوو بەرئەكەنى ولات، واتا عەرەبە مۇسلمانەكان

هه پور، بویه بنه چهی خویان گه راندهوه سهر بنه چهی نو دانیشنوانانه تاخر یارمه تییان بدهن. جا لهو ده مه دا که صلاحه ددین رسنه یقه دینی برای ناره زایسان به رابهر بندلو باوه که ی ئسماعیل کوری تهغه کین کوری ئه ییوبی مدلیکی یه مه ن دهر بری، ده بینین مه لیکه کانی به ره بایی ئه ییوب - له م دوایی به دا - له قسه ی ئه نو سهرانه بی ده نگه ده بوون که بنه چه یان ده پدنده وه سهر عهره ب. دووریش نی یه هه ندی مه لیکه ئه ییوبی پاداشتیسیان به مانه دایت. ئه مهش له سهرده می وه چه ی سی یه م و وه چه ی دوایی مه لیکه ئه ییوبی به کان دا که هه ستیان به وه نه ده کرد که روه ی خاک ی باوو پیرانیان و چونکه له خاکیکی عهره بیدا هاتبوونه دنیاو گه وره بیوون و تیندا ئیزرا بوون. ماوه یه کی دریش له نیشتمانی به به تهی خویان دوور که وتیوونه وه به به هزاران میل لی یه وه دوور بوون، به پیچه وانه ی پشتی به که میان که بریتی بوو له شادی و ئه ییوب و شیرکوی کوری، پاشان پشتی دووم که بریتی بوو له صلاحه ددین و سه یقه دین و براکانیان. بویه وه چه کانی دوای ئه وان هه ستیان هه ره به و لاته ده کرد که لئی له دایک بوون و پی گه پشتیوون. ئه مهش مه سه له یه که له هه موو کات و جی به ک داوه له هه موو خه لکینک دا ده قهومی. خو کوردینک نه یگوتوه فلان خه لیفه و فیسار که سهر کرده ی وه کو سه عدی کوری ئه بو وه قاص یان تاریقی کوری زیاد یان عیماده ددین زهنگی یان ئه رسلان شا کوردن، به لام که نووسه ریکی کورد ده بیئی ئه وراستی یه ی ده زانی وا هه ندی گومانی لی ده کن، به نه رکی سهرشانی خوی ده زانی راستی یه که روون بکاته وه تا له گیزاوی نووسیئی زوردا گوم نه بیت. به تایه تی ئیمه که ئیجگار پیوستیمان به ریک خستی ریزه کانمان هه یه ئه مهش دوای ۱۵ نان به یه کتر و به ده وری به کتر له میژوودا، نه وه ک بی ده نگه بوون له راستی بو خاتری خازانجی خویی.

له دوایی دا، ئایا گه لی کوردی ناسراوه به دلیری و به هه لوسته کانی شایانی ئه وه نی یه سهر کرده ی هه لکه وتووی بیی؟ که صلاحه ددین به کیکه له به ر زرتریان و ته تیاش نی یه؟

پهراویز:

- (۱) دهر باری سیفه ته کانی ئه م سهر کرده یه بروانه باسیکی ئیمه به ناو نیشانی (صلاحه ددین) به رای هاوچه ر خه کانی. سوارچاکی صلاحه ددین) که له ژماره (۶۱۳) ی سالی ۱۹۸۷ ی روشنیبری نوی دا بلاو کراوه ته وه.
- (۲) وه کو ئه مه که هاولد لامپ به نموونه باس ده کات که وا صلاحه ددین کوردینک بوو فه رمانه روهایی له ولانیک دا کرد که زور به ی دانیشنوانی

- تورک و عهره ب بوون. (۱).
- بروانه کتیی «شعله الاسلام» نسه الحروب الصلیبیه، کردنه عهری: محمود عبدالله یعقوب، چاپخانه ی الارشاد. به غدا، ۱۹۶۷، ل ۳۰۳
- (۳) د. فیصل السامر، ابن الاثیر. بلاو کراوه کانی وه زاره تی روشنیبری و راگه یانندن. دار الرشید للنشر. به غدا ۱۹۸۳، ل ۷۰۵
- (۴) دوین یان دبیل: ئه م شاره که وتوه ته باشووری روژاوی ولانی ئه رران له سهر رووباریک پی ده لئین «نهر الکرده» رووباری کوردان. (اسماعیل شکر رسول الشدادیون فی بلاد اران. اطروحه ماجستیر ۱۹۹۰ ل ۳۱.
- (یاقوت) ده لی ئه مه شاریکه له ناوچه ی ئه رانی ئه وه پهری سنووری ئه ذریبجان نزیک تفلیس هه که وتوه، مه لیکه کانی به ره بایی ئه ییوب له شام له وشاره ن. معجم البلدان. چاپی دار صادر. بیروت ۴۹۱/۲، ۱۹
- (۵) ابن الاثیر. الکامل فی التاریخ. چاپی دار صادر بیروت ۱۹۶۶. ج ۱۱ ل ۳۴۱
- (۶) ئه م کتییبه چه ند جاریک له گوته گن و له قاهره چاپ کراوه.
- (۷) ابن الاثیر: الباهر فی التاریخ ل: ۱۴۱-۱۴۲
- ابو شامه: کتاب الروضین فیس اخبار الدولین. چاپی دار الجیل - بیروت (به بیی سال) ج ۱ ل ۱۶۱
- (۸) دوو سه رچاوه که ی پیشوه.
- هه ره ها: ابن خلکان: وفيات الاعیان. چاپی قاهره ۱۹۴۸، ج ۶ ل ۴۵۵
- (۹) دهر باری هوزی هه زانی بروانه «الهذیبایسون فی اذربایجان و اربل ووالجزیره الفراتیه، اطروحه ماجستیر احمد عبدالعزیز محمود زانکوی صلاحه ددین. هه ولیر ۱۹۹۰.
- (۱۰) وفيات الاعیان: ۱۴۰۶
- (۱۱) سه رچاوه ی پیشوو: ۱۴۱/۶
- (۱۲) شفاء القلوب فی مناقب بنی ایوب. تحقیق د. ناظم رشید چاپی وه زاره تی روشنیبری و هونه ر، به غدا ۱۹۸۷ ل: ۲۷۲
- (۱۳) ابن واصل: مفرج الکروب فی اخبار بنی ایوب. تحقیق د. جمال الدین الشیال مطابع دار القلم. قاهره ۱۹۶۰، ۷۳/۳
- (۱۴) ابو شامه: تراجم رجال القرنین السادس والسابع چاپی دار الجیل (چاپی دووم ۱۹۷۴) بیروت ل: ۱۱
- (۱۵) ابن واصل: مفرج الکروب: ۱۳۶/۳

- الحنبلي شفاء القلوب : ٢٧٢
- (١٦) المقريري : المواعظ والاعتبار بذكر الخطط والآثار جابي قاهرة ١٣٢٤ك. ج ٣ ل : ٣٧٨
- (١٧) عبدالعزيز سيد الامل : ايام صلاح الدين المكتب التجاري للطباعة والتوزيع والنشر . بيروت ١٩٦١ . ل : ٤٥
- (١٨) الحسن بن عبدالله العباسي . آثار الاول في ترتيب الدول . چاپخانهى بولاق . قاهره ١٢٩٥ك . ل : ٦٤٧
- (١٩) الدوادارى (ابوبكر بن عبدالله بن ايكم) الدرّة المضئبة في اخبار الدولة الفاطمية . چاپخانهى (المعهد الالمانى للآثار) قاهره ١٩٦١ : ل : ٣٩٣
- (٢٠) هارولد لامپ . شعله (قصة الحروب الصليبية) . ترجمة محمود عبدالله يعقوب چاپخانهى الارشاد بهغدا ، ١٩٦٧ . ل : ٥٦
- (٢١) ايام صلاح الدين ، ل : ٤٤
- (٢٢) كتيبه كهنى هـو : الشرق الاوسط والحروب الصليبية دار النهضة العربية . چاپخانهى لجنة التاليف والترجمة والنشر ، قهيرة ، ١٩٦٣ ج ١ ل ٧٠٩
- (٢٣) له بوارىكى دى باسى بهرهمى فيكرى بنه مالهى نه يوب ده كه بن ٧١٢ ل
- (٢٤) هـ . س ج ١ ل ٧١٢
- (٢٥) د . سمداوى التاريخ الحربي المصري في عهد صلاح الدين مكتبة النهضة المصرية . قاهرة ١٩٥٧ . ل : ٦٨
- (٢٦) د . دريد عبدالقادر نوري . سياسه صلاح الدين چاپخانهى الارشاد . بهغدا ١٩٧٦ ل : ١٧٢-١٧٣
- (٢٧) د . السيد الباز العرينى (سرجاوهى پيشوو بهراوىزى ٢٢) ل : ٨١٢
- (٢٨) ابن شداد . النوادر «سيرة صلاح الدين» ل : ٢١٧ ابو شامه . الروضتين ج ٢ ل : ١٩٩
- (٢٩) ج ب . هـ . أ . ر صلاح الدين الايوبى المؤسسة العربية للدراسات والنشر ، بيروت ١٩٧٣ ل : ١٤٤
- (٣٠) سرجاوهى پيشوو (٣١) الدوادارى ، سرجاوهى پيشووترين ل : ٣٩٣
- (٣٢) د . السيد الباز العرينى . مصدر سابق ، ل : ١٦٥
- (٣٣) پروانه «هـر بونمونه» نه نومونه جوانانهى ده بارهى نازاى و جواميرى و دليرى كوردان كه به كيك له بهر زرين نووسهرو سوارچاكانى نهوسهدهمه (اسامة ابن منقذ الكنانى وله ٥٨٤ك مردووه / ١١٨٨ زه نهوى ميركائى شيزه له شام له يادداشتى روزانهى خوى له كتيبى (الاعتبار) دا نووسيوستهى ، نه كتيبه له زانكوى پرنستونى نه مريكا ، سالى ١٩٣٠ چاپ كراوه .
- (٣٤) له بهشى ميزوى كوليجى نادابى زانكوى صلاحه دين له ههولير به كه م ناميه كى ميزووى ده بارهى ناوداريكى كورد نه ويش (المستطوب الهكارى) به كاك نه بهز پيشكشى كردوه .

دراسة في سيرة صلاح الدين

د . محسن محمد حسين استاذ التاريخ الاسلامي
جامعة بغداد قسم التاريخ / كلية التربية - ابن رشد

والدراسات التاريخية الحديثة تقر ان الانسان ليس بوسعه ان يصنع تاريخا دون ان تواتيه الظروف المؤهلة ، الا ان نظريات تفسير ظهور (الرجل الملهم) تقر بدورها ان تلك الظروف تنتظر الرجل الذي تتوفر فيه المواهب ، ليظهر القائد المناسب في الزمن المناسب . وهذا ما يدفع مراقب الحدث التاريخى أن يسأل : أكان بالامكان ان يسد مسد هذا الرجل رجل اخر؟ وما دام الكلام عن صلاح الدين ، فيروي هذا البحث : اي رجل كان؟ ومن يكون؟

اسم هذا القائد يقترب عادة بالرد على الاحتلال الصليبي لاراض اسلامية واسعة . وان عوامل موضوعية وذاتية اجتمعت في تلك المرحلة لتنظيم ذلك الرد

نعم كان مجهود صلاح الدين استمرارا للتحرك الذي بدأ به مؤسس دولة الاتابك في الموصل وحلب وزنكي بن اق سقره وابنه نور الدين محمود الذي كان (شيركوبين شادى) عم صلاح الدين ، على راس تنظيم جيشه في حلب ودمشق ، وايوب والده احد رجال دولته . الا ان مافعله صلاح الدين فاق كل ما انجزه هؤلاء القادة .